

A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása

Speculum Historiae Debreceniense 26.

Szerk.: Papp Klára – Püski Levente – Novák Ádám. Debrecen, 2019.
Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 426 lap

A magyar arisztokrácia iránt érdeklődők előnyös helyzetben vannak, hiszen a magyar társadalom ezen csoportjának vizsgálata az utóbbi évtizedekben egyre inkább a középpontba került. Eredményei ugyanakkor fokozatosan szélesítették azoknak a kérdéseknek a körét, amelyek mentén az arisztokráciát egyre jobban megismerhetjük. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében 2009-ben útjára indított *Speculum Historiae Debreceniense* könyvsorozat is csatlakozott az arisztokráciakutatáshoz. Már a sorozat egyik első

kiadványa is a felső társadalmi rétegbe tartozó kiemelkedő személyiségek életpályáit foglalta össze (*Arisztokrata életpályák és életviszonyok*. *Speculum Historiae Debreceniense* 4. Szerk. Papp Klára, Püski Levente. Debrecen, 2009.), amelyet aztán további, hasonló témában megjelentetett tanulmánykötetek követtek. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének könyvsorozatában hasonlóan kiemelkedő szerepet kap a politikai-társadalmi kapcsolatok, országok közti kapcsolattartás vizsgálata is. E két kutatási irány a *Speculum Historiae Debreceniense* legújabb kötetében kapcsolódik össze.

A Papp Klára, Püski Levente és Novák Ádám szerkesztésében megjelent *A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása* című kötet a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán 2018 októberében tartott centenáriumi megemlékezéshez kapcsolódó konferencián elhangzott előadások tanulmány formájában megírt változatait tartalmazza. A kiadvány címe már önmagában is kijelöli tematikai irányát. Tanulmányai az arisztokrácia kapcsolati hálójáról, történelmi szerepéről, mecénatúráiról szólnak, amelyek mellett olyan fontos kérdések is felmerülnek, mint

a nők helyzete és szerepe a kapcsolati rendszerekben, vagy a középkor hatalmi reprezentációja. Mindez azért lényeges, mert Magyarország nagybirtokosainak elsődleges szerepük volt az ország történelmi eseményeinek alakulásában, s ehhez a kulcsot a jelentős családi kapcsolatok nyújthatták. Éppen ezért házasságkötéseik egyben saját törekvéseiket is reprezentálják, amelyekben a korújkortól kezdve egyre nagyobb teret engedtek a nők döntéseinek, s ami fölött a korábbi kutatások többször is elsiklottak. Most viszont azt is láthatjuk, a valóságban ez mennyire jelentős volt, ahogy azt is, hogy a nemesség saját érdeke mennyire meghatározó tényező volt a Rákóczi-szabadságharcban, s az arisztokrácia hogyan próbálta képviselni történelmi értékeit a 20. század elején.

A kötet 25 tanulmányt tartalmaz. A szerzők között nem csak a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének munkatársait találjuk meg, de az egri Esterházy Károly Egyetem, a Nyíregyházi Egyetem, és a Miskolci Egyetem oktatóit, továbbá muzeológusokat és doktorandusz hallgatókat is. Fontos kiemelni, hogy a szerzők közül ötven határainkon túl végeznek oktatói és kutatói munkát, ketten közülük az Eperjesi Egyetemen, míg mások Kolozsvárott, az Erdélyi Múzeum Egyesület Kutatóintézetében és a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Tanulmányaikkal hozzájárulnak, hogy olyan személyekről, csoportokról is újabb ismereteket szerezzünk, akik, vagy amelyek egykori

működése ma már más ország területére esik. A tanulmányok időintervalluma több mint 500 évet ölel fel. Többségük a jelenkor arisztokráciájára összpontosít, de az újkori kapcsolati rendszerek is több tanulmány keretében szerepelnek a kötetben. A középkori időszakot vizsgáló írás csak kettő szerepel a kiadványban. Hiányérzete azonban semmiképpen sem lehet az olvasónak, mivel Bárány Attila és Novák Ádám tanulmányai részleteiben térnek ki a nemesi kapcsolati rendszerre. Tanulmányukat olvasva kiderül, hogyan alakult ki a vezető nemesi réteg, s miként tartotta meg befolyását. Zsigmond király kíséretének vizsgálatából Bárány Attila arra a következtetésre jutott, hogy az 1387-ben trónra került uralkodó legközelebbi bizalmasaira ruházta az igazán fontos feladatok végrehajtását, még abban az esetben is, ha a szokás magasan képzett egyháziak megbízását kívánta volna. Luxemburgi Zsigmond legközelebbi emberei pedig homo novusok, újonnan felemelt nemesek voltak, akik feltétlen hűséggel szolgáltak. A kíséreti tagok listájának vizsgálata nyomán hívja fel a figyelmet Bárány Attila arra a fontos tényre, hogy Zsigmond uralkodása alatt, környezetében ugyanazon családok tagjai tűnnek fel, folytonosságot biztosítva ezzel a király politikájában. A vörös viaszpecsét hatalmi reprezentációs szerepét, és a főnemesség kialakulásának állomásait mutatja be Novák Ádám. Írásán keresztül végigkövethetjük, hogyan vált a vörös viasz használata – ami kezdetben a király

monopóliuma volt – egyre elterjedtebbé a fokozatosan differenciáltabbá váló nemesség körében. Következtetésében arra jut, hogy a vörös viasz csupán reprezentációs célt szolgált, rangot csak az örökös ispáni címmel együtt jelentett. Viszont még ezzel együtt sem nyújtott nagyobb befolyást.

Erdély uralkodójának, Báthory István fejedelemnek a környezetét hivatott bemutatni Gálfy Emőke tanulmánya. Az EME munkatársa három személy, egy követ – Grujó Péter –, egy komornyik, vagy inkább cubicularius – Nagy Péter –, és egy katona – Szerémi Péter – életútján, és a nekik juttatott fejedelmi adományokon keresztül hozza közelebb az olvasóhoz nem csak a fejedelem környezetét, személyét, de a korabeli viszonyokat is. Báthory jellemét a három életpálya közül talán a legjobban darabontja, Szerémi Péter irányában mutatott jóindulata szemlélteti, akinek Gyulafehérváron hűségessé szolgálataért és sebesülése miatt biztosított házat. Míg Gálfy Báthory leghűségesebb emberein keresztül festi meg Erdély korabeli képét, addig Szabadi István a terület vallási megoszlásának bemutatásával éri el ugyanezt. Tanulmánya középpontjában Báthory Kristóf azon 1580-ban kibocsátott oklevele áll, amelyben a reformátusok ágostai hitvallásúaként szerepelnek. Szabadi írása azért is fontos, mert kiegészítő adalékként szolgál Sipos Gábor megállapításához, miszerint a 16. század közepéig a lutheri tanítás volt a meghatározó Erdélyben. Az oklevelet átiratban

közlő tanulmány részletesen kifejti, hogyan jött létre az önálló magyar református egyház, ami azért is lényeges, mert máig nem tisztázott teljesen a vidék reformációjának kezdete.

Részben szintén a reformációhoz, és annak elterjedéséhez kapcsolódik Kónya Annamária kutatása, aki Zemplén vármegye mezővárosait vizsgálta. Kérdései a felvidéki arisztokrácia vallási szerepvállalása köré rendeződnek. Tétélesen végig véve a zempléni mezővárosokat, mutatja be, mennyire jelentős szerepe volt a birtokos családok felekezeti hovatartozásának a reformáció terjedésében – iskolaalapítás, templomépítés, külföldi tanulmányutak finanszírozása –, s hogy azon belül is a lutheránus hit nyert teret legelőször. Hogy milyen fontos kérdés volt a korszakban a vallásszabadság, arra Kónya Péter tanulmánya is rávilágít, amely az arisztokrácia Rákóczi-szabadságharcban játszott szerepét részletezi, kitérve arra, hogy miután biztosították a vallásszabadságot és a rendi jogokat, a nemesség fokozatosan elveszítette motivációját a felkelésben való további részvételre, és ez feszültséget váltott ki a szabadságharc vezetői között. Kónya kiemeli, hogy a fejedelem igyekezett mind a nemesség, mind a kuruc arisztokrácia számára megadni a kellő mozgásteret a szabadságharc irányításában, amit a Gazdasági Tanács (nemesség) és az Udvari Tanács (arisztokrácia) létrehozása fémjelzett.

Az újkori arisztokrácia nőtagjainak társadalmi-közéleti kapcsolataival, lehetőségeivel foglalkozik Papp Klára tanulmánya. A téma fontosságát az adja, hogy – részben a forrásadottságok miatt – a nők szerepének kutatása az utóbbi évtizedekig elhanyagolt volt. Többek közt ezért nyert teret laikus körökben az az elgondolás, hogy a nőknek nem sok szerep jutott a gyermeknevelésen kívül. Papp Klára tanulmánya azonban rácáfol erre az amúgy is téves feltételezésre. Igaz, a politikában nem juthatott szerep a nőknek, de éppen a kizárás volt az, ami megnyitotta a kaput a társadalmi, szellemi tevékenységek felé. A 19. század eleji egyesületek létrehozását hosszú út előzte meg, amelyet a családon belül megerősödő szerep biztosított. Köztudott, hogy Lorántffy Zsuzsanna férje távollétében a család birtokait irányította, de a nőknek leginkább a családi kapcsolatok kialakításában és fenntartásában jutott jelentős mozgástér, ahogy azt a tanulmány Barcsai Ágnes szerepének bemutatásával jól szemlélteti. A nők helyzetének változásával foglalkozik még írásában Nagy Bettina, Kertész Tünde Fruzsina, Zsoldos Ildikó és Barta Róbert is.

A kötetet átlapozva kivételnek látszik Orosz István tanulmánya. A Debrecen 19–20. századi nagybirtokosi rétegét bemutató munka valóban nem az arisztokráciát állítja a középpontba, ennek ellenére mégis mindenképp kiemelt helye van a kötetben. Mégpedig azért, mert a nagy-

birtokos debreceniek számára a követendő mintát az arisztokrácia szolgáltatta. S a mintához hűek is voltak. Orosz István részletesen bemutatja, hogyan kerültek meg a város törvényeit a nagybirtokosok annak érdekében, hogy minél több földet szerezzenek. Debrecen törvényei ugyanis szigorúan előírták, hogy a polgárok mekkora szántót és kaszálót birtokolhatnak a város földjéből. A szabályozás éppen a jelentős vagyoni különbségek kialakulása ellen volt hivatott fellépni. A szabad birtokforgalom viszont az arisztokrata nagybirtokok mellé megteremtette a polgári nagybirtokokat is, amelyek gyakorta meghaladták az 500 holdat is.

A 20. századi arisztokraták szokásostól eltérő példáját mutatja be Püski Levente Károlyi Gyula gróf személyén keresztül. A magas műveltség, társasági élet, különböző klubtagságok, a sportok népszerűsítése, s úgy általában az erkölcsösség, becsületesség mind elvárt volt egy arisztokratától. S mégis, Püski Levente egy teljesen más arisztokrata képét tárja az olvasó elé. Egy olyan emberét, aki zárkózott volt, kerülte a nagy nyilvánosságot, nem beszélt nyelveket, s még a politikától is igyekezett visszavonulni. Az egykori miniszterelnök itt bemutatott jellemrajza azért fontos, mert ez idáig csak nagyon kevés forrásunk és tudásunk volt Károlyi Gyula személyéről. A nemrégiben megjelent visszaemlékezések és levelek Püski Levente kutatásaival kiegészítve azonban közelebb visznek minket

Károlyi személyiségének megismeréséhez és megértéséhez. S a becsületes, tisztességes arisztokrata képével szemben a kötetben megjelenik még ezen társadalmi réteg felszín alatti arca is Kerepeszki Róbert tollából. Az alvilág-arisztokrácia kapcsolata eddig nem igazán került a tudomány látókörébe. Kerepeszki nem azt részletezi, hogy milyen bűnöket követtek el az arisztokrácia tagjai, hanem hogy miért, milyen út vezetett odáig, hogy az alvilág köreiben keressék elveszett szerencséjüket.

A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása című tanulmánykötet je-

lentős vállalkozás eredménye, s kivétel nélkül fontos munkákat tartalmaz az arisztokrácia szerepére nézve. A kötet tanulmányai önállóan is mind megállják a helyüket, viszont érdemes azokat együtt forgatni, mivel a középkortól kiindulva a jelenkorig tárják elénk a magyar arisztokrata réteg megjelenését, jelentőségét, szerepét a felkelésekben, belső változásait. Ez által szélesíthetik ismereteinket az arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolataival és szerepvállalásával összefüggésben.

Veres Tünde
történész, doktoranda
Debreceni Egyetem